

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ОСОБЕННОСТЕЙ УЧАСТИЯ СПЕЦИАЛИСТА В ПРОЦЕССЕ ПРОВЕДЕНИЯ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

Яремчук В.О.

В статье рассмотрены проблемы целесообразности определения понятия «специалиста» в Уголовно-процессуальном кодексе Украины, различного его процессуального статуса в разных видах судопроизводства в Украине, предупреждения специалиста об ответственности.

Ключевые слова: специалист, эксперт, процессуальный статус специалиста, предупреждение об ответственности.

PROBLEMS OF THE LAWFUL REGULATIONS OF THE SPECIAL FEATURES OF THE PARTICIPATION OF A SPECIALIST IN THE PROCESS OF CONDUCTING THE INVESTIGATION ACTIONS

Yaremchuk V.O.

The problems of the expediency of determining the concept of a «specialist» in the Criminal Procedure Code of Ukraine, unequal processual status in different types of legal procedure in the Ukraine, warning of a specialist about the responsibility are examined in the article.

Key words: specialist, expert, processual status of a specialist, warning about the responsibility.

Надійшла до редакції 12. 07. 2010 р.

УДК 343.135

*Д. В. Шилова, аспірантка
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПРОБЛЕМИ ОСКАРЖЕННЯ ПОСТАНОВИ ПРО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Її права і свободи, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а вона відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод індивіда є головним обов'язком правової держави. Виходячи із цього основоположного прин-

ципу Основний Закон України закріпив і визначив механізм забезпечення охорони названих цінностей особи.

Згідно з гарантіями охорони прав і свобод людини, що випливають зі статей 21 і 22 Конституції, держава зобов'язана забезпечити кожному можливість відстоювати свої права у відносинах з будь-якими органами, службовими й посадовими особами, у тому числі й тими,

які здійснюють розслідування в кримінальних справах. А в ст. 55 прямо передбачено, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Питання оскарження рішень органів дізнання, досудового слідства й суду досліджувалися в роботах багатьох учених, зокрема, В.П. Бож'єва, В.Л. Буднікова, В.І. Летучих, П.А. Лупинської, В.Т. Маляренка, І.Л. Петрухіна, П.П. Пилипчука, А.Я. Хитрої, Л.В. Черечукіної, В.І. Чернобука, О.Г. Шило [Див. : 1; 2; 4; 5; 10] та ін. Але, незважаючи на значну кількість наукових публікацій, невіршеними залишаються багато проблем, пов'язаних з належним правовим регулюванням інституту оскарження.

Метою даної статті є аналіз існуючих форм охорони прав та свобод людини і громадянина при закритті кримінальної справи, розгляд проблем, що виникають на стадії оскарження постанови про закриття кримінальної справи, та шляхи їх вирішення.

Оскарження, як кримінально-процесуальний інститут, має певні завдання: (1) воно спрямовано на забезпечення прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі [4, с. 60]; (2) забезпечує законність і встановлює істину

по справі [1, с. 74]; (3) є засобом для виявлення недоліків у діяльності посадових осіб та органів, відповідальних за кримінальне судочинство [5, с. 72]; (4) дає змогу усунути упущення в розслідуванні злочинів [2, с. 5]; (5) сприяє покращанню роботи державного апарату в справі боротьби зі злочинністю [9, с. 139].

За чинним Кримінально-процесуальним кодексом України (далі – КПК) слідчий закриває кримінальну справу мотивованою постановою, копія якої надсилається прокуророві, особі, яка притягалася до кримінальної відповідальності, особі, за заявою якої була порушена справа, а також потерпілому й цивільному позивачеві (ст. 214). Крім даних, передбачених у ст. 130 КПК, у постанові про закриття кримінальної справи слідчий зазначає дані про особу обвинуваченого, суть справи та інші відомості.

На відміну від Кримінально-процесуального кодексу РФ, у п. 10 ч. 2 ст. 213 якого вказано, що слідчий у постанові про закриття кримінальної справи повинен зазначити порядок оскарження даного рішення, у чинному КПК України законодавець не закріпив такого положення. На наше переконання, це значно ускладнює реалізацію конституційного права особи на оскарження рішень і дій органів державної влади, службовців

і посадовців. Порядок і строки оскарження такої постанови повинні бути роз'яснені особі, а також викладені у відповідному процесуальному документі, що не лише сприятиме більш точному розумінню даного права, а й надасть можливість реалізувати його належним чином, як того вимагає закон.

Постанова слідчого про закриття справи може бути оскаржена прокуророві в 7-денний строк з дня одержання письмового повідомлення або копії цієї постанови. Прокурор ознайомлюється зі справою й не пізніше 30 днів з дня надходження скарги приймає одне з рішень: (а) скасовує постанову про закриття справи і відновлює досудове слідство; (б) залишає скаргу без задоволення. Така постанова може бути оскаржена вказаними у ст. 215 КПК особами прокуророві як безпосередньо, так і через слідчого. Останній зобов'язаний протягом доби направити прокуророві скаргу, що надійшла до нього, разом зі своїми поясненнями.

На відміну від процедури закриття кримінальної справи за чинним КПК, який надає це повноваження слідчому, у проекті КПК (реєстраційний №1233), внесеному у Верховну Раду України народними депутатами України І.В. Вернидубовим, Ю.А. Кармазіним, С. В. Ківало-

вим і В.Р. Мойсиком, його позбавлено такого повноваження. По закінченні досудового розслідування він лише формує кримінальну справу й додатки до неї і виносить постанову про її направлення прокуророві для вирішення питання про закриття по ній провадження (ст. 297 проекту КПК). Одержавши справу від органу дізнання або слідчого, прокурор з'ясовує коло питань, які необхідно встановити для прийняття відповідного рішення, після чого виносить постанову про закриття провадження по справі.

Аналіз даної процедури дає змогу зробити висновок не лише про те, що слідчого позбавлено процесуальної самостійності з вирішення цього питання, а й що порядок оскарження постанови також дещо відрізняється від існуючого сьогодні. Так, рішення, дії, бездіяльність і вказівки прокурора під час досудового провадження можуть бути оскаржені прокуророві вищого рівня, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – слідчому судді або до суду першої інстанції (ст. 311 проекту КПК). Після одержання скарги відповідний прокурор протягом 10-ти діб знайомиться з матеріалами справи, за необхідності опитує особу, яка подала скаргу, прокурора нижчого рівня, особу, у провадженні якої перебуває справа, інших осіб

і приймає одне з таких рішень: (1) задовольняє скаргу й зобов'язує прокурора нижчого рівня прийняти певне рішення чи вчинити певні дії; (2) сам приймає відповідне рішення чи вчиняє певні дії; (3) залишає скаргу без задоволення. Як впливає з даної норми, на досудовому розслідуванні закінчити провадження по кримінальній справі її закриттям вправі тільки прокурор, а слідчого, як уже зазначалося, позбавлено повноваження з вирішення даного питання.

Другий проект КПК, розроблений Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права (від 18 листопада 2009 р.) [8, с. 280] передбачає дещо інший порядок оскарження постанови про закриття кримінальної справи. Так, ст. 276 цього проекту КПК закріплює, що на досудовому провадженні може оскаржуватися рішення слідчого про закриття кримінального провадження заявником, потерпілим, а таке ж рішення державного обвинувача – заявником, потерпілим, підозрюваним. Інакше кажучи, ці особи мають право на оскарження постанови, а перелік їх є вичерпним.

Варто наголосити на тому, що за названим проектом подання скарги на розглядуване рішення можливе лише до суду, а не до вищестоящого прокурора

(державного обвинувача), як це передбачено вказаним раніше проектом КПК (реєстраційний № 1233), протягом 10-ти днів від моменту його прийняття, що не зупиняє виконання даної постанови. Скарга приймається й розглядається, після чого протягом 72 год. з моменту її надходження має бути винесено відповідне рішення. Причому закон вимагає при розгляді скарги судом обов'язкову участь особи, яка її подала, або її представника.

Іншою формою охорони права та свобод людини і громадянина при закритті кримінальної справи є звернення зі скаргою на таке рішення до суду. Однією з основних гарантій забезпечення захисту прав і свобод індивіда в демократичній правовій державі є суд. Саме на нього, як на орган судової влади, покладається відповідальність за правильне застосування законів, сприяння утвердженню режиму законності, охорону й поновлення прав і законних інтересів громадян [10, с. 137].

Особливе значення це має у кримінальному судочинстві, оскільки саме тут найчастіше виникають конфліктні ситуації, пов'язані передусім із втручанням з боку органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю, в особисте життя людини, з обмеженням її конституційних прав, застосуванням заходів процесуального примусу.

У ст. 2365 КПК зазначено, що постанова органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття кримінальної справи може бути оскаржена особою, інтересів якої вона стосується, або її представником до районного (міського) суду протягом 7-ми днів з дня отримання її копії чи повідомлення прокурора про залишення скарги на цю постанову без задоволення.

У науці кримінального процесу й на практиці все частіше виникає питання щодо кола осіб, чий інтерес тим чи іншим чином зачіпає рішення про закриття кримінальної справи і які мають право на його оскарження. Одні науковці виходять з того, що до цієї категорії осіб слід відносити учасників процесу. Проте таке право повинні мати й ті, кому злочином спричинено шкоду, але внаслідок неповноти слідства вони не визнані потерпілими. Оскаржити постанову мають право також особи, які в ході слідства хоча й не були в передбаченому законом порядку визнані учасниками процесу, але щодо них зроблено висновки, що мають суттєві юридичні наслідки.

Подальше розширення суб'єктів оскарження не є обґрунтованим, оскільки це навантажить суди безпідставними скаргами осіб, які не мають прямого відношення до кримінальної справи [3, с. 42].

З наведеною точкою зору важко погодитись, оскільки якщо особа в передбаченому законом порядку не є учасником кримінального процесу, то вона не може бути наділена тими правами, які мають його учасники, в тому числі правом на оскарження рішення, що завершує провадження по кримінальній справі. Однак із цього правила існує виняток, коли в разі закриття справи через смерть обвинуваченого близькі родичі і громадські організації з метою реабілітації померлого вправі клопотати про доведення досудового слідства до кінця (ч. 3 ст. 215 КПК). Ми не поділяємо думку, що до цієї категорії віднесено особу стосовно якої кримінальна справа закрита за недоведеністю її участі у вчиненні злочину. Адже при винесенні такого рішення особа вже має відповідний статус.

Кримінально-процесуальний кодекс РФ у ст. 123 передбачає право на оскарження дій (бездіяльності) і рішень органу дізнання, дізнавача, слідчого, керівника слідчого органу, прокурора й суду учасниками кримінального судочинства, а також іншими особами в тій частині, у якій процесуальні дії, що провадяться, і процесуальні рішення, що приймаються, стосуються їх інтересів.

Зі змісту цієї норми можна зробити висновок, що коло осіб, які можуть оскаржити рішення

вищевказаних органів і посадовців, визначено не чітко і зі скаргою може звернутися будь-яка особа, чії права й інтереси зачіпає рішення про закриття кримінальної справи.

Проект КПК (реєстраційний № 1233) дає більш чітко визначення кола осіб, які мають право на оскарження. Скарга на постанову про закриття кримінальної справи може бути подана: (1) особою, щодо якої провадилося розслідування, її захисником чи законним представником; (2) потерпілим, цивільним позивачем, їхніми представниками; (3) близькими родичами померлого обвинуваченого (ч. 5 ст. 302).

Інша точка зору ґрунтується на існуючій національній судовій практиці, правозастосовній практиці зарубіжних держав, рішеннях Європейського суду з прав людини і виходить з того, що правова конструкція «особа, інтересів якої стосується порушена кримінальна справа» (ч. 3 ст. 236⁷ КПК), є поняттям оцінним і позначає не будь-яку особу, якої тим чи іншим чином стосується порушена кримінальна справа, а лише особу фізичну, яку з урахуванням обставин справи та спрямованості дій правоохоронних органів можна вважати підозрюваною (у криміналістичному розумінні цього слова) і якій у майбутньому може загрожувати притягнен-

ня до кримінальної відповідальності. Для визнання скарги на постанову про порушення кримінальної справи за фактом такою, що містить «достатнє обґрунтування порушення прав та законних інтересів відповідної особи» (ч. 3 ст. 236⁷ КПК), обґрунтуванню підлягає передовсім право на подання скарги, тобто та обставина, що особа фактично перебуває в такому ж статусі, в якому б вона була за умови порушення справи не за фактом, а щодо неї [7, с. 20].

Проаналізувавши наведені точки зору стосовно кола осіб, які мають право на оскарження, можна дійти висновку, що на сьогоднішній день серед науковців це питання залишається дискусійним і не врегульованим на законодавчому рівні, що значно ускладнює практику подання й розв'язання скарг на рішення органів та осіб, які ведуть розслідування по кримінальних справах. Адже чинний КПК України закріплює, що не тільки постановою про закриття кримінальної справи може бути оскаржена особою, інтересів якої вона стосується, а й постановою про порушення кримінальної справи. І таких оцінних понять у КПК достатньо, що, з нашого погляду, є значним недоліком і перепорою для захисту своїх прав особою, яка залучається до орбіти кримінального судочинства.

Скарга на постанову органу дізнання, слідчого чи прокурора про закриття справи розглядається суддею одноособово не пізніше 5-ти днів, а в разі її складності – 10-ти з дня її надходження до суду (ст. 236⁶ КПК).

Слід звернути увагу на те, що попереднє оскарження постанови про закриття кримінальної справи прокурору незалежно від результатів її розгляду не перешкоджає цій же особі подати скаргу до суду. Необхідно зазначити, що закон не містить правила, в силу якого оскарженню в суді повинно передувати оскарження у прокурора. У зв'язку із цим на практиці зустрічаються випадки, коли постанова про закриття кримінальної справи одночасно оскаржується і до прокурора, і до суду.

До предмета судової перевірки скарги на постанову можуть входити підстави як правові, так і фактичні, необхідні для прийняття законного й обґрунтованого судового рішення. Предмет і межі судової перевірки розрізняються залежно від підстав, за якими закрита кримінальна справа (реабілітуючі, нереабілітуючі). Межі такої перевірки визначаються в судовому засіданні з урахуванням обставин і доводів, що наводяться заявником чи його захисником [6, с. 229].

Суддя витребує справу, ознайомлюється з нею, а в разі потреби заслуховує пояснення

особи, яка подала скаргу на винесену постанову. Про час її розгляду суддя повідомляє прокурора й особу, яка подала скаргу і має право взяти участь у даному процесі й висловлювати свої доводи. При цьому обов'язково ведеться протокол судового засідання, по закінченні якого суддя або залишає скаргу без задоволення, або скасовує постанову про закриття справи й направляє її прокуророві для відновлення слідства чи дізнання, із вказівкою на те, які обставини належить з'ясувати при проведенні досудового розслідування (ст. 236⁶ КПК).

Суд і прокурор виконують свої функції незалежно один від одного. У своїй діяльності суд не підміняє й не дублює прокурорський нагляд. Наявність 2-х форм забезпечення законності при закритті кримінальної справи є важливою гарантією реалізації охорони прав та свобод людини і громадянина.

Проект КПК (реєстраційний № 1233) передбачає одну уніфіковану процедуру розгляду скарг на рішення про відмову в порушенні провадження по кримінальній справі, зупинення чи закриття провадження по ній. Так, слідчий суддя при розгляді такої скарги на постанову витребує матеріали попередньої перевірки або саму кримінальну справу, ознайомлюється з ними,

призначає останню до розгляду й надсилає її копію прокуророві. На зазначені рішення встановлюються різні строки розгляду скарг. Скарга на постанову про відмову в порушенні провадження по кримінальній справі повинна бути розглянута не пізніше 5-ти днів з дня надходження до суду відповідних матеріалів, а на рішення про його закриття – не пізніше 15-ти днів (ст. 314 проекту КПК).

За результатами розгляду скарги слідчий суддя виносить постанову про її задоволення або про залишення її без задоволення. У першому випадку приймається: (а) рішення про відмову в порушенні провадження по кримінальній справі визнається необґрунтованим, матеріали повертаються прокуророві для проведення додаткової перевірки або (б) постановою про зупинення чи закриття провадження по кримінальній справі скасовується, справа повертається для відновлення розслідування із вказівкою, які обставини належить з'ясувати при проведенні розслідування (п. 4 ст. 314 проекту КПК).

Підготовлений робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права проект

КПК взагалі дозволяє на досудовому слідстві оскаржувати в суд тільки постанови слідчого й державного обвинувача про закриття кримінального провадження чи про застосування заходів безпеки (ст. 276 проекту КПК). Усі інші скарги не розглядаються в ході досудового провадження й можуть бути предметом судового розгляду під час підготовчого провадження в суді.

Підводячи підсумок викладеному, зазначимо, що на сьогодні процедура оскарження рішень, які виносяться на досудовому слідстві і за своїм характером розпочинають або, навпаки, завершують провадження по кримінальній справі (постанови про порушення кримінальної справи, про відмову в цьому, про закриття справи) є недосконалою. Порядок оскарження зазначених постанов, що міститься у гл. 22 чинного КПК, є дуже схожим. Тому, на нашу думку, доцільно створити єдину уніфіковану процедуру розгляду скарг на такі рішення, що дозволить уникнути помилок, які виникають на практиці, і сприятиме правильному і єдиному розумінню вимог закону, які пред'являються для врегулювання правовідносин у цій сфері.

Список літератури: 1. Божьев В.П., Ефимичев С.П., Михайлов В.А., Чувилёв А.А. Уголовный процесс: Общ. ч. : Учебник. – М.: Спарк, 1997. – 193 с. 2. Будников В.Л. Обжалование действий и решений следователя: Учеб. пособ. – Волгоград: ВСШ МВД, 1990. – 64 с.

ПРОБЛЕМЫ ЗАКОННОСТИ

---

3. Зеленин С. Рассмотрение жалоб на постановление о прекращении уголовного дела // Суд. практика. – 1996. – № 9. – С. 42, 43. 4. Летучих В.И. Основные черты обжалования в досудебных стадиях советского уголовного процесса // Проблемы повышения эффективности борьбы с преступностью. – 1974. – № 7. – С. 60-65. 5. Лупинская П.А. Ходатайства и жалобы // Проблемы кодификации уголовно-процессуального права. – 1987. – С. 60-73. 6. Перетокин С. Н. Охрана прав и свобод человека и гражданина при прекращении уголовного дела : Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – 229 с. 7. Тімко І.А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України. : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2009. – 20 с. 8. Проект Кримінально-процесуального кодексу України Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>. 9. Томин В.Т. О понятии «общественность» в круге задач, решаемых в уголовном процессе с её помощью // Сибир. юрид. зап. (Пробл. борьбы с преступностью). – 1973. – № 3. – С. 137-141. 10. Шило О., Капліна О. Оскарження до суду постанови слідчого та прокурора про порушення кримінальної справи щодо певної особи: актуальні проблеми // Право України. – 2003. – № 11. – С. 137-140.

ПРОБЛЕМЫ ОБЖАЛОВАНИЯ ПОСТАНОВЛЕНИЯ О ПРЕКРАЩЕНИИ УГОЛОВНОГО ДЕЛА Шилова Д. В.

Автор приходит к выводу о необходимости усовершенствования процедуры обжалования постановления о прекращении уголовного дела, выдвигает предложение о создании единой унифицированной процедуры обжалования постановлений о возбуждении уголовного дела, об отказе в возбуждении уголовного дела, а также постановления о прекращении уголовного дела.

Ключевые слова: обжалование, прекращение уголовного дела, лицо, интересов которого касается прекращённое уголовное дело.

PROBLEMS OF THE APPEAL OF THE DECISION ABOUT THE CRIMINAL CASE TERMINATION Shilova D. V.

The author comes to a conclusion about the necessity of improvement of an appellate procedure of the decision about the criminal case termination, brings the offer on creation of the uniform unified appellate procedure of appeal of the decisions on a criminal case excitation, on refusal in a criminal case excitation, and also decisions on the criminal case termination.

Key words: the appeal, the criminal case termination, the person which interests the terminated criminal case concerns.

Надійшла до редакції 03.06.2010 р.